

Temat: Mityczna transformacja symbolu Erosa i Thanatosa w *Brzezynie* Andrzeja Wajdy, filmie stanowiącym niezwykle przykładowy przykład korespondencji sztuk, filmu i malarstwa.

Opracowanie: Hanna Szpulak

Etap edukacyjny: liceum

Przedmiot: język polski, wiedza o kulturze

Czas: 1 godzina lekcyjna

Cele:

Uczeń:

- poznaje przykłady dialogu sztuki filmowej i malarstwa,
- odnajduje w dziele filmowym przenikające z malarstwa motywy i toposy,
- zna archetyp Erosa, Thanatosa i Narcyza,
- zna pojęcie symbolu i symbolizmu.

Metody pracy:

- heureka,
- elementy wykładu,
- praca w grupach,
- prezentacja wniosków,
- praca ze słownikiem.

Środki dydaktyczne:

- film *Brzezina* w reżyserii Andrzeja Wajdy,
- reprodukcje malarskie *Zatruta studnia*, *Thanatos*, *Śmierć II*, *U źródła – Narcyz* Jacka Malczewskiego
- *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej* P. Grimala,
- fragmenty mitologii w wyborze J. Parandowskiego, Z. Kubiaka.

Pojęcia kluczowe:

- Thanatos, Eros, Narcyz (motyw narcystyczny)
- symbol, symbolizm
- malarskość, cytat malarski
- motyw/symbol akwatywny

Przed zajęciami:

Uczniowie przed lekcją oglądają film *Brzezina* w reżyserii Andrzeja Wajdy.

Uczniowie przygotowują w domu prezentacje (forma dowolna: poster, prezentacja multimedialna, reprodukcje) będące krótkim omówieniem wybranych tematów i motywów w twórczości Jacka Malczewskiego (ze szczególnym uwzględnieniem reprodukcji: *Zatruta studnia*, *Thanatos*, *Śmierć II*, *U źródła – Narcyz*).

W zależności od poziomu i profilu klasy nauczyciel może dodatkowo zaproponować lekturę opowiadania Jarosława Iwaszkiewicza *Brzezina*.

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel zapoznaje uczniów z tematem lekcji i przedstawia cele.

Uczniowie na podstawie otrzymanych materiałów – kserokopii fragmentów mitologii w wyborze J. Parandowskiego, Z. Kubiaka oraz *Słownika mitologii greckiej i rzymskiej* P. Grimala, przygotowują krótkie charakterystyki wizerunku Erosa, Thanatosa i Narcyza w kulturze europejskiej.

2. Krótka prezentacja przygotowanych informacji. Ta część lekcji ma być pretekstem do przypomnienia i omówienia pojęcia archetypu na przykładzie Erosa, Thanatosa i Narcyza oraz uzupełnienia wiadomości związanych z pojęciem symbolu i symbolizmu.

3. Pokaz przygotowanych w domu prezentacji dotyczących wybranych motywów w twórczości Jacka Malczewskiego (ze szczególnym uwzględnieniem reprodukcji: *Zatruta studnia*, *Thanatos*, *Śmierć II*, *U źródła – Narcyz*).

4. Burza mózgów, w trakcie której pytamy o wrażenia z odbioru filmu, o związki filmu i malarstwa:

Jakie były Wasze pierwsze wrażenia po projekcji filmu? Jak streścilibyście opowiedzianą przez Wajdę historię?

W jaki sposób oddziałuje na siebie malarstwo i film?

Jakie odwołania do twórczości Jacka Malczewskiego odnajdujemy w filmie Andrzeja Wajdy?

Charakterystyczna dla twórczości Wajdy jest intensywność i różnorodność przywołanego w jego filmach repertuaru dzieł plastycznych. Wplótł on do *Brzeziny*, podobnie jak i do innych swoich utworów, odwołania do konkretnych obrazów lub zacytował je w całości i niemal dosłownie. *Brzezina* zawiera liczne nawiązania do malarstwa Malczewskiego. Została zainspirowana tematem wielokrotnie przetwarzanym i podejmowanym w dziełach malarza – motywem przenikania życia i śmierci, Erosa i Thanatosa.

Wskazanie na szczególną symbiozę malarstwa i filmu, wspólną poetykę obrazu, rozwiązania kompozycyjne, perspektywiczne, figuralne, fakturowe, kolorystyczne. Omówienie sposobów wykorzystywania przez twórców filmowych tematów dzieł plastycznych i motywów w formie bezpośrednich cytatów i dyskretnych aluzji.

5. Prezentacja fragmentu *Brzeziny* Andrzeja Wajdy (scena z Bolesławem i Maliną na łące) oraz reprodukcji malarskich Jacka Malczewskiego. W przeprowadzeniu analizy fragmentu filmu i obrazów Malczewskiego pomocne mogą być następujące pytania:

Czy odnajdujecie podobieństwo między sceną z filmu i jakimś obrazem Jacka Malczewskiego?

Czego symbolem może być Malina? Jak prezentowana jest Malina.

Wskaż różnice między dziełem malarskim i obrazem filmowym.

Wskaż różnice w prezentowaniu postaci Maliny i postaci kobiecej na obrazach Malczewskiego.

Prezentowana scena filmu jest cytatem plastycznym zaczerpniętym z obrazów Malczewskiego. Źródłem cytatu jest obraz *Thanatos* i *Zatruta studnia*. Postać Maliny można odczytać jako symbolu miłości i śmierci zarazem.

Sposób przedstawienia Maliny jest bardzo charakterystyczny, podkreślono jej hieratyczność, zapożyczoną z płócien Malczewskiego, gesty, zapaskę na głowie, drugi plan sceny, kolorystykę, różniącą się od pierwowzoru malarskiego.

Zwrócenie uwagi na statyczny nieruchomy, płaski obraz dzieł plastycznych i ruchomy, dynamiczny, operujący konkretem obraz filmowy. Malina, będąca symbolicznym ucieleśnieniem śmierci, jest także w filmie (inaczej niż na obrazach Malczewskiego) ucieleśnieniem bujnego, witalnego erotyzmu. W wiosennym, pełnym życia krajobrazie Bolesław po raz pierwszy od śmierci żony odkrywa siłę erotycznego pożądania. Możemy powiedzieć, iż zwizualizowane zostaje w tej scenie symboliczne starcie Erosa z Thanatosem. To przykład fascynacji reżysera i poety ekranu, bo takim jest Wajda, malarstwem Malczewskiego, a zarazem przykład symbolizmu wizualnego.

6. Prezentacja drugiego fragmentu filmu Andrzeja Wajdy *Brzezina* (scena śmierci Stanisława). W przeprowadzeniu analizy fragmentu filmu pomocne mogą być następujące pytania:

Który z obrazów Malczewskiego mógł posłużyć jako inspiracja przy realizacji sceny śmierci Stanisława?

*Czy możemy zaryzykować stwierdzenie, że film Andrzeja Wajdy to utwór o symbiozie życia i śmierci? Dlaczego? Uzasadnij swoją wypowiedź opierając się na scenie śmierci Stanisława i przywołując inne sceny z *Brzeziny*.*

Bezpośrednie źródło malarskiego cytatu odnajdujemy w obrazie *Śmierć II* Jacka Malczewskiego.

Film Andrzeja Wajdy to utwór o symbiozie życia i śmierci. Swoistą ilustrację tego motywu stanowi scena śmierci Stasia na tle rodzącej się do życia wiosennej przyrody. W obrazie Jacka Malczewskiego i obrazie filmowym Andrzeja Wajdy odnajdujemy wspólne dominanty kompozycyjne i symbole. Dla reżysera, jak sam o tym mówi, inspiracją przy realizacji tej sceny była właśnie twórczość malarza (postać Maliny stojącej przy oknie wśród bujnej przyrody – postać śmierci w ogrodzie u Malczewskiego).

7. Prosimy uczniów o przywołanie innych scen z filmu, które mogą być odczytywane symbolicznie ze szczególnym uwzględnieniem motywu narcystycznego (w oparciu o wiedzę dotyczącą Narcyza) i motywu wody (m.in. motywu akwaticznego).

Motyw narcystycznego – przeglądanie się Stasia w tafli stawu, Malina siedzącej przy studni; liczne symbole akwaticzne – w scenach na łące, podczas dyngusowej zabawy Maliny i Michała, kąpieli Maliny, obmywania zwłok zmarłego Stanisława oraz symbol wody w cyklu *Zatruta studnia* Jacka Malczewskiego. Symbolizm to poetyka dominująca w obrazach Jacka Malczewskiego i Andrzeja Wajdy.

Wnioski:

Brzezina Andrzeja Wajdy to przepelniona malarskimi odniesieniami do twórczości Jacka Malczewskiego przypowieść o życiu i śmierci. Myślenie Wajdy o obrazie filmowym można nazwać programowo malarskim, co znajduje potwierdzenie w licznych jego wypowiedziach, a także w innych dziełach np. *Weselu* (inspiracje obrazami Gierymskiego, Matejki, Malczewskiego, Wyczółkowskiego, Michałowskiego, Wyspiańskiego, Muncha). Owa malarskość filmów jest również wynikiem współpracy ze znakomitymi operatorami i scenografami filmowymi (Zygmunt Samosiuk, Maciej Maria Putowski). W *Brzezynie* odnajdujemy bezpośrednie cytaty, aluzje i sceny stylizowane na obrazy Malczewskiego. Mają one dość niejednoznaczny i tajemniczy charakter. Walka Erosa z Thanatosem nabiera wymiaru mitycznego. Eros jest archetypem miłości, Thanatos to bóg śmierci. Zespolecie i walka obu pierwiastków jest zasadniczym tematem filmu. Podobnie oba archetypiczne symbole interpretował w swych dziełach Malczewski. Wajda zainspirowany nie tylko warstwą malarską tego motywu, ale również interpretacją samego artysty-plastyka, jeszcze silniej niż pierwowzór literacki rozdzielił i przeciwstawił sobie oba mityczne pierwiastki. „*Brzezina* to obok *Wesela* najbardziej nasycony malarskimi aluzjami i cytatami film Wajdy. Znakomity przykład korespondencji sztuk – plastycznej i filmowej”. (Piotr Skrzypczak, *Malarskie inspiracje*).

Praca domowa:

Zaprezentuj scenę z dowolnego, wybranego przez Ciebie filmu stanowiącą przykład przenikania się sztuki filmowej i malarstwa. Omów i uzasadnij swój wybór.

Bibliografia:

Piotr Skrzypczak, *Malarskie inspiracje*, Filmoteka Szkolna, broszura nr 23